

KONSTITUCIONĀLO TIESĪBU AIZSKĀRUMI TIESU PRAKSĒ PAR MANTAS ATZĪŠANU PAR NOZIEDZĪGI IEGŪTU

VIOLATION OF CONSTITUTIONAL RIGHTS IN NON- CONVICTION BASED ASSET FORFEITURE CASES

Vadims Reinfelds, *Mg. iur.*

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes doktorants

Summary

Analysis of non-conviction based asset forfeiture laws, policies and court decisions leads to a conclusion that the fundamental human right to property is violated on a systemic scale – standards of proof fall below standard of preponderance of evidence established by current Criminal Law, leading to confiscation of assets without a proof of true criminal origin. Meanwhile, the proof of the criminal origin of assets in most cases is neither linked to the existence of a predicate crime, nor to the traceability of assets from such crime. *De facto*, in most cases the only sufficient ground for asset forfeiture is a transactional activity match to suspicious transaction methodology by FIU – the lowest possible level of standard of proof, not reaching even the standards of reasonable suspicion or probable cause. Moreover, it is made difficult to prove the legal origin of the property, restricting admission of evidence of legality, as well as presuming “that there should be no difficulty in proving legitimate origin”, regardless of the asset size, transaction history and objective capabilities of the owner.

Atslēgvārdi: mantas īpašā konfiskācija, pierādījumu pārsvars, aizdomīgi darījumi, noziedzīgas izcelsmes prezumpcija, predikatīvs noziegums

Keywords: non-conviction based asset forfeiture, preponderance of evidence, suspicious transactions, presumption of criminal origin, predicate crime

Ievads

Mantas īpašās konfiskācijas institūts šobrīd spēkā esošajā redakcijā tika ieviests 2017. gada 1. augustā ar grozījumiem Krimināllikumā. 2018.–2019. gadā Latvijā notika banku sektora “kapitālais remonts”, kad tika pastiprināta cīņa ar noziedzīgi iegūtu finanšu līdzekļu legalizēšanu un tika veikti finanšu līdzekļu aresti vairāk nekā miljarda eiro apmērā. Šobrīd lielai daļai no arestētajiem finanšu līdzekļiem ir beigušies maksimāli piemērojamie aresta termiņi, un tiesās nonāk lietas par noziedzīgi iegūtas mantas konfiskāciju, no kurām lielākā daļa tiek izskatītas Kriminālprocesa likuma 59. nodaļas kārtībā, proti, neceļot personai apsūdzību un faktiski vedot procesu “*pret mantu*”. Gatavojot šo darbu, autors izanalizēja 24 pirmās instances tiesas lēmumus un astoņus apelācijas instances tiesas lēmumus saistībā ar procesu par noziedzīgu mantu.

No šiem lēmumiem četri bija par procesa izbeigšanu, viens – par procesa izbeigšanu daļā, pārējie – par arestēto finanšu līdzekļu konfiskāciju. Apelācijas instancē viens lēmums par procesa izbeigšanu tika atstāts negrozīts. Turklāt, arī izbeidzot procesu par noziedzīgu mantu, personas neatguva savus līdzekļus – mantas arests netika atcelts nevienā no izskatītajiem gadījumiem, bet iepriekš minētajā gadījumā mantas aresta termiņš tika pagarināts pēc apelācijas instances tiesas lēmuma pieņemšanas par procesa izbeigšanu.¹ Kopējā konfiscētās mantas vērtība saskaņā ar šiem lēmumiem ir vairāk nekā 11 miljoni eiro; kopā ar mantu, kas netika atzīta par noziedzīgu, bet kuras arests netika atcelts – apmēram 40 miljoni eiro. Šajā darbā autors galveno uzmanību velta mantas noziedzīgās izcelsmes pierādīšanas standarta izmaiņām un piemērošanas praksei.

1. Tiesību normu un politikas vēsturiskā attīstība

Lai izprastu, kā tika pazemināti pierādīšanas standarti lietās par mantas atzīšanu par noziedzīgi iegūtu, ir nepieciešams īss ieskats šo jomu reglamentējošo tiesību normu un politikas attīstībā, īpašu uzmanību pievēršot trīs būtiskām pārmaiņām, kas atvieglojušas mantas noziedzīgās izcelsmes pierādīšanu.

Pirmkārt, 2017. gada Kriminālprocesa likuma grozījumi **pazemina pierādīšanas standartu no “ārpus saprātīgām šaubām” līdz “visticamāk, noziedzīgai izcelsmei” jeb pierādījumu pārsvaram**. Krimināllikumā tika iekļauta jauna nodaļa “Mantas īpašā konfiskācija”, un tika noteikts, ka noziedzīgi iegūta manta ir manta, kas personas īpašumā vai valdījumā tieši vai netieši nonākusi *noziedzīga nodarījuma izdarīšanas rezultātā*.² Vienlaikus ar šiem grozījumiem Krimināllikumā spēkā stājās grozījumi Kriminālprocesa likumā, kas noteic:

*124. panta 6. daļa. Pierādīšanas priekšmetā ietilpstošie apstākļi attiecībā uz mantas noziedzīgo izcelsmi uzskatāmi par pierādītiem, ja pierādīšanas gaitā ir pamats atzīt, ka mantai, **visticamāk**, ir noziedzīga, nevis likumīga izcelsme.*
126. panta 3¹. daļa. Ja kriminālprocesā iesaistītā persona apgalvo, ka manta nav uzskatāma par noziedzīgi iegūtu, pienākums pierādīt attiecīgās mantas izcelsmes likumību ir šai personai.

Otrkārt, 2019. gada Kriminālprocesa likuma grozījumi **paplašina pieņēmumus par noziedzīgo izcelsmi, ja ir veiktas “legalizēšanas darbības”**. 2019. gada 22. novembrī Saeimā tika apstiprināti grozījumi Kriminālprocesa likumā saistībā ar regulējumu par noziedzīgi iegūtu mantu. Būtiski grozījumi skar pierādīšanas apjomu un fakta legālo prezumpciju, proti,

no Kriminālprocesa likuma 124. panta 7. daļas izslēgta svītrotā teksta daļa:
(7) Lai pierādītu noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizēšanu, jāpierāda, ka šie līdzekļi ir noziedzīgi iegūti, bet nav nepieciešams pierādīt, konkrēti no kura noziedzīgā nodarījuma līdzekļi iegūti.

¹ Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesas 2021. gada 14. decembra lēmums kriminālprocesā Nr. 11816005319 (lietvedības Nr. KPL30-11477-21/40).

² Krimināllikuma 70.11. panta pirmā daļa.

Saistībā ar legālo prezumpciju Kriminālprocesa likuma 125. pants papildināts ar jaunu 3. daļu šādā redakcijā:

*(3) Ja persona tiek turēta aizdomās vai apsūdzēta par noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizēšanu, (svītrots no 2. lasījuma redakcijas) Ir uzskatāms par pierādītu, ka manta, ar kuru veiktas **legalizēšanas darbības**, ir noziedzīgi iegūta, ja kriminālprocesā iesaistītā persona nespēj ticami izskaidrot attiecīgas mantas likumīgo izcelsmi un ja pierādījumu kopums procesa virzītājam dod pamatu pieņemumam, ka mantai, **visticamāk**, ir noziedzīga izcelsme.*

Treškārt, 2019.–2020. gada metodiskie materiāli un apmācības, kā politikas izpaušme **vienkāršo konfiskāciju, pieļaujot, ka legalizēšanas darbības ir sakritība ar aizdomīgām darījumu pazīmēm, un pieņemot, ka personai mantas likumīgo izcelsmi vajadzētu būt viegli pierādīt.** Tieslietu ministrijas “Rokasgrāmata rīcībai ar mantu kriminālprocesā”³ (turpmāk – Rokasgrāmata) nosaka sešu soļu principu mantas noziedzīgās izcelsmes pierādīšanai:

- 1. Ir konstatēta manta, taču nav jābūt zināmam vai pierādītam noziedzīgam nodarījumam, no kura tieši noziedzīgi iegūtā manta ir radusies.*
- 2. Pastāv aizdomas par mantas legalizēšanu, pamatojoties uz noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas darbībām, kas ir iekļautas starptautiski atzītās naudas atmazgāšanas tipoloģijās.*
- 3. Tiek uzklauti aizdomās turētā paskaidrojumi par mantas izcelsmi. Ja mantas izcelsme ir likumīga, tās īpašniekam nevajadzētu būt grūtībām to pierādīt.*
- 4., 5. – procesa virzītājam jāpārbauda paskaidrojumi.*
- 6. Tiesai, ņemot vērā visus pierādījumus un iepriekš norādītos soļus, jāgūst pārliecība, ka manta, visticamāk, ir noziedzīgi iegūta, jo cita ticama skaidrojuma mantas izcelsmei nav.”*

Finanšu izlūkošanas dienesta metodoloģiskais materiāls “Noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas tipoloģijas un pazīmes”⁴ aktualizēts 2020. gadā. Tajā izstrādātas tipoloģijas, kam jāpievērš uzmanība, veicot atbilstības uzraudzību. Pašreizējā praksē pazīmes, kas atbilst šajā metodoloģiskajā materiālā norādītajām tipoloģijām, tiek kļūdaini uzskatītas par noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizēšanas darbībām, kuru pierādīšanai procesa virzītājs un tiesas velta būtiskāko uzmanību. Autora ieskatā abi minētie metodoloģiskie materiāli secīgi “novirza” procesa virzītāju un tiesu no pienākuma meklēt un pierādīt mantas noziedzīgo izcelsmi, kas runā pretī Kriminālikumā ietvertajam noziedzīgās mantas jēdzienam (“*manta, kas personas īpašumā vai valdījumā tieši vai netieši nonākusi noziedzīga nodarījuma izdarīšanas rezultātā*”), par galveno metodi pierādīšanā izvirzot šķietamu legalizēšanas darbību pierādīšanu un nepamatoti aizmirstot par pierādījumu pārsvara standartu attiecībā uz mantas noziedzīgo izcelsmi.

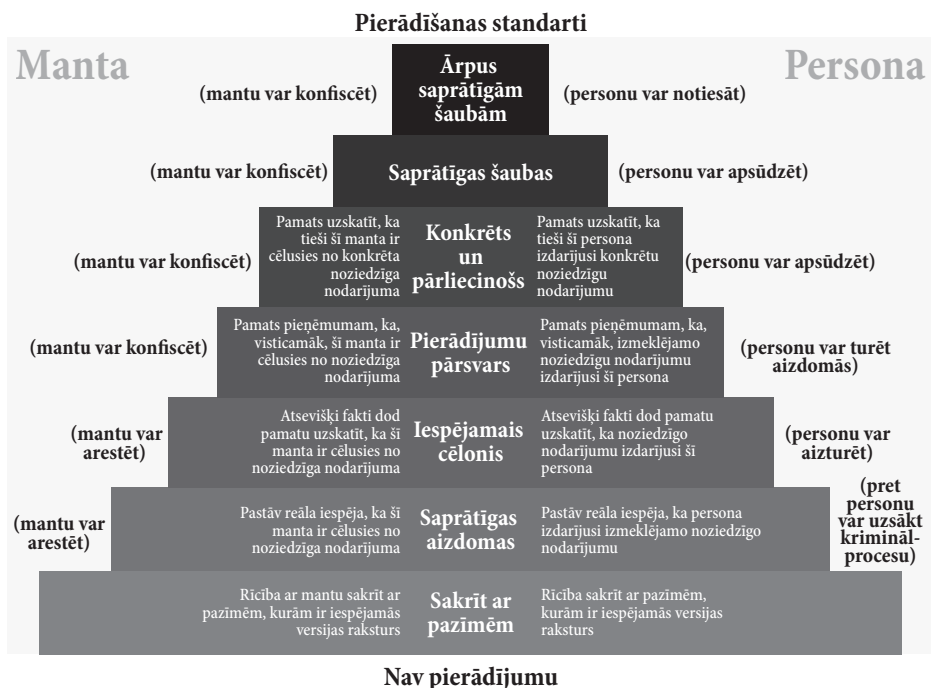
³ Rokasgrāmata rīcībai ar mantu kriminālprocesā. Pieejams: <https://www.tm.gov.lv/lv/media/4207/download> [aplūkots 01.03.2022.].

⁴ FID metodoloģiskais materiāls “Noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas tipoloģijas un pazīmes”. Pieejams: https://www.fid.gov.lv/uploads/files/Dokumenti/Vadl%C4%ABnijas%2C%20rekomend%C4%81cijas/FID_Tipologiju_materials_2020.pdf [aplūkots 01.03.2022.].

2. Pierādīšanas standarti

Konfiskācijai nepieciešamais pierādījumu pārsvara standarts – “*mantai, visticamāk ir noziedzīga izcelsme*” – ir minēts gan Kriminālprocesa likuma 124. panta 6. daļā, gan 125. panta 3. daļā, un tas ir galvenais priekšnosacījums, lai uzskatītu par pierādītu mantas noziedzīgo izcelsmi, respektīvi, prezumpcija balstās uz pierādījumu pārsvaru. Tiesai ir jāvērtē viss pierādījumu kopums, tostarp to attiecināmība, lai varētu piemērot šo pierādījumu pārsvara prezumpciju.

Autors nepiekrīt Rokasgrāmatā izklāstītajai mantas noziedzīgās izcelsmes pierādīšanas metodei, jo tā par galveno pierādījumu padara personas nespēju pierādīt mantas likumīgo izcelsmi, nevis velta uzmanību pierādījumu iegūšanai par mantas noziedzīgo izcelsmi, kas ir nepieciešama, lai varētu tikt piemērots pierādījumu pārsvara “*visticamāk*” standarts. Lai izskaidrotu savu argumentāciju, autors piedāvā izmantot shēmu kā pierādīšanas standartu apkopojumu un skaidrojumu, salīdzinot pierādīšanas standartus kriminālprocesos pret personu un pret mantu, ar to mēģinot vizuāli paskaidrot dažādu pierādījumu kopuma līmeņu jēdzienus un atšķirības, kā arī iespējamo rīcību attiecībā uz mantu vai personu:

Zemākais no shēmā norādītajiem standartiem – sakrītība ar aizdomīgām pazīmēm – var kalpot tikai kā izmeklēšanas versijas,⁵ tas nevar kalpot kā vienīgais pamats

⁵ “Atsevišķu tipoloģijas pazīmju formāla konstatēšana vēl nenozīmē, ka notikusi noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācija – tas ir paviens, kas var signalizēt par iespējamu noziedzīgu nodarījumu, bet tikpat labi tam var būt arī loģisks izskaidrojums, tādēļ nepieciešama konkrēto lietas apstākļu izvērtēšana.” Ekonomisko lietu tiesas 13.06.2021. lēmums lietā Nr. 11112012217.

konfiskācijai, jo ir vismaz divi pierādījumu kopuma līmeņi, kas ir jāsasniedz, līdz ir iespējams vērtēt pierādījumu pārsvaru. Bez pierādījumiem par noziedzīga avota esamību un cēlonisko sakaru nav iespējams nonākt līdz pierādījumu pārsvaram, savukārt Kriminālprocesa likums neparedz nedz fakta legālo prezumpciju, kas būtu balstīta uz šādām pazīmēm, nedz prezumpciju, kas būtu balstīta uz pazīmju pārsvaru.

Rokasgrāmatā minētais otrais solis mantas noziedzīgās izcelsmes pierādīšanai – “*pastāv aizdomas par mantas legalizēšanu, pamatojoties uz noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas darbībām*” – nemaina pierādīšanas standartu, jo legalizēt var tikai noziedzīgi iegūto, un tas atgriež mūs atpakaļ pie mantas izcelsmes noskaidrošanas. Jebkādas rīcības sakritības ar aizdomīgu darījumu pazīmēm nosaukšana par legalizēšanas darbībām ir maldinoša, jo iekļauj sevī pieņēmumu par mantas noziedzīgo izcelsmi.

Tiesu prakses analīze liecina, ka šobrīd konfiskācija tiek veikta, nesasniedzot “visticamāk” pierādījumu pārsvara līmeni, bieži vien aprobežojoties ar zemāko standartu – sakritību ar legalizēšanas pazīmēm. Šāds pārāk vienkāršots un paviršs likuma skaidrojums metodiskos dokumentos un mantas noziedzīgās izcelsmes pierādīšanas prakse liecina vai nu par nepareizu pierādīšanas priekšmeta noteikšanu, vai nepareizu izpratni par prezumpcijām un pierādījuma kopuma līmeņiem jeb pierādīšanas standartiem.

3. Noziedzīgās izcelsmes pierādīšana

Pierādījumu attiecināmība ir viena no obligātajām pierādījumu pazīmēm.⁶ Tiesību teorijā attiecībā uz pierādījumu attiecināmību tiek norādīts: “*pierādījums ir attiecināms, ja ar to var loģiski pierādīt vai atspēkot kādu faktu, kura pierādīšana procesā ir nepieciešama...*”⁷ Pierādīšanas priekšmets procesos par noziedzīgu mantu ir mantas noziedzīgā izcelsme. Tiešā pierādījumu ķēde mantas noziedzīgās izcelsmes konstatēšanā ir šāda: a) noziedzīgā nodarījuma konstatēšana, no kura radusies noziedzīga manta; b) cēloniskā sakara konstatēšana starp šajā noziedzīgajā nodarījumā radušos mantu un konfiskācijai pakļauto mantu. Tikai trijos no autora izpētītajiem lēmumiem par mantas konfiskāciju bija norāde par iespējamo noziedzīgo nodarījumu, no kura varētu būt cēlušies konfiskācijai pakļautie finanšu līdzekļi. Vienā gadījumā tiesa izbeidza procesu par noziedzīgu mantu, jo netika konstatēta saistība starp norādīto noziedzīgo nodarījumu un arestēto mantu,⁸ taču nospiedošā pārsvarā šāds noziedzīgs nodarījums nav norādīts vispār, un gan prokuratūra, gan tiesa secina, ka ar nezināmas izcelsmes naudas līdzekļiem tiek veiktas noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizēšanas darbības, pamatojot to ar pašām darbībām ar šiem naudas līdzekļiem, kā arī ar personu nespēju izskaidrot naudas līdzekļu likumīgo izcelsmi, nevis ar šo līdzekļu reālo noziedzīgo izcelsmi.

Predikatīvais noziegums. Lai nonāktu līdz pierādījumu pārsvara standartam, tiesām ir jākonstatē un jānorāda lēmumā mantas saistība ar tās reālo noziedzīgo

⁶ “Kriminālprocesā iesaistītās personas kā pierādījumus var izmantot tikai ticamas, attiecināmas un pieļaujamas ziņas par faktiem.” Krimināllikuma 127. panta otrā daļa.

⁷ Keane A. The modern lavv of evidence 4th; edition London. 1996, p. 19.

⁸ Ekonomisko lietu tiesas 13.06.2021. lēmums kriminālprocesā Nr. 11112012217.

izcelsmi, norādot predikatīvo noziedzīgo nodarījumu un mantas saistību ar to. Atsevišķu tiesu lēmumi tam atbilst, un, pat pastāvot ārvalstīs ierosinātam kriminālprocesam, tiesa meklē cēloņsakarību starp ierosināto kriminālprocesu un mantu, kuru procesa virzītājs lūdz konfiscēt.⁹ Tomēr praksē tiesas pārsvarā uzskata, ka predikatīvā noziedzīgā nodarījuma fakta neesamība nav šķērslis tam, lai atzītu mantu par noziedzīgu. Visbiežāk to pamato ar Kriminālprocesa likuma 124. panta 6. daļu, kuru Rīgas apgabaltiesa interpretēt šādi: “Procesā par noziedzīgi iegūtu mantu nav jānoskaidro, kāda konkrēta noziedzīga nodarījuma rezultātā tika iegūta (saņemta) manta. Kriminālprocesa likuma 124. panta sestajā daļā ir nostiprināts zemāks pierādījumu standarts (pierādījumu pārsvara standarts), nekā tas ir attiecībā uz personas vainu... Lai konstatētu, vai ir notikusi noziedzīgi iegūtas mantas legalizācija, jāņem vērā NILLTNFL 5. pantā noteiktās pazīmes, kas raksturo legalizācijas darbības.”¹⁰ Šā viedokļa atbalstītāji apzināti vai neapzināti piemirst, ka peles nerodas no netīras veļas un graudiem,¹¹ un nekādas darbības ar mantu, izņemot noziedzīga nodarījuma izdarīšanu, nevar to pārvērst par noziedzīgu.

Attiecībā uz predikatīvā noziedzīgā nodarījuma konstatācijas faktu pierādījumu standartu nedrīkst būt zemāks par pierādījumu pārsvaru. Arī šis standarts varētu nebūt pietiekams, jo šāda prezumpcija par nozieguma esamību būtu pretrunā ar nevainīguma prezumpciju, un nevienā no apskatītajiem tiesas lēmumiem nav bijis minēts predikatīvs, par kuru būtu stājies spēkā notiesājošs spriedums. Atsevišķi tiesas lēmumi liecina, ka mantas konfiskācijai bijis pietiekami ar ārvalstīs ierosinātu kriminālprocesu, kurā par aizdomās turēto tikušas atzītas vai citādi minētas personas, kas ir saistītas ar konfiscēto mantu. Autora ieskatā šāda sasaiste būtu pietiekama mantas arestam, taču konfiskācijas pamatojumam tiesai nepieciešams analizēt pierādījumus tam, ka noziegums vispār ir izdarīts, piemēram, sagaidīt notiesājšo spriedumu, lai nebūtu šaubu par nozieguma esamību. Nebūtu pieļaujama procesa “*pret mantu*” uzsākšana vispār bez predikatīvā nozieguma fakta konstatēšanas vai šāda pierādījuma aizstāšana ar pieņēmumu, kā tiek norādīts kādā tiesas lēmumā: “*Uz saistību ar noziegumu norāda Finanšu izlūkošanas dienesta ziņojums*”,¹² lai gan nekādas norādes uz predikatīvo noziedzīgo nodarījumu nesatur nedz šis tiesas lēmums, nedz FID ziņojums.

Manta kļūst par noziedzīgu tikai brīdī, kad tā ir cēlusies no noziedzīga nodarījuma. Seko “noziedzīgā valdījuma” periods, kurā iespējamas noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizēšanas darbības – ievietošana, izkārtošana, integrācija. Tiesai nav nepieciešams obligāti pierādīt darbības ar mantu, kas veiktas tās “noziedzīgā valdījuma” periodā, izņemot, ciktāl tas nepieciešams cēloniskā sakara pierādīšanai – lai konstatētu, ka konfiskācijai pakļautā manta ir tā pati, kas radusies mantiskā noziedzīgā nodarījuma

⁹ Piemēram: “Tiesa nesaskata loģisku sakarību starp minētajiem iespējamiem noziedzīgiem nodarījumiem un personas A darījumiem ar personu B.” Turpat.

¹⁰ Rīgas apgabaltiesas 12.11.2021. lēmums kriminālprocesā Nr. 11903010520 (arhīva Nr. KA04-0890-21/12).

¹¹ 16.–17. gs. tika uzskatīts, ka peles rodas no netīras veļas un kviešu graudiem. Lūk, kā šo “eksperimentu” 17. gs. sākumā aprakstīja pneimokūrijas pamatlīcējs nīderlandiešu dabaszinātnieks un ārsts Jans Baptistas van Helmonts: “Ja jūs piepildīsiet māla podu ar netīru apakšveļu, pievienojot tai nelielu daudzumu kviešu graudu (tos var aizstāt ar siera gabalu), tad aptuveni pēc divdesmit vienas dienas raugs, kas atrodas veļā, izsūksies cauri kviešu apvalkam un pārvērtīs graudus (vai sieru) par pelēm.” Citēts no: Кеньон Д., Стейнман Г. Биохимическое предопределение. Пер. с англ. М.: Мир, 1972.

¹² Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesas 06.04.2021. lēmums kriminālprocesā Nr. 16870002720.

izdarīšanas rezultātā. Tiesai nepieciešams vismaz ar likumā noteikto pierādīšanas standartu konstatēt, ka, visticamāk, ir izdarīts noziedzīgs nodarījums un ir cēloniskais sakars starp izdarīto noziedzīgo nodarījumu un konfiskācijai pakļauto jeb arestēto mantu.

Prezumpcija (bez predikatīva). Nekonstatējot predikatīvo noziegumu, tiesas vēršas pie (mantas noziedzīgas izcelsmes) fakta legālās prezumpcijas. Saistībā ar šādu faktu plašu izmantošanu kā galveno pierādījumu (piemēram, “*Mantas noziedzīgo izcelsmi var pierādīt, tikai izmantojot Kriminālprocesa likuma 125. panta trešajā daļā noteikto fakta legālo prezumpciju*”)¹³ autors vēlas uzsvērt, ka vienīgais gadījums, kad tiesa var atzīt mantu par noziedzīgu bez paša nozieguma fakta konstatēšanas un cēloniskā sakara noskaidrošanas starp izdarīto noziegumu un konfiskācijai pakļauto mantu, ir mantas prezumēti noziedzīgā izcelsme – ja tā pieder Krimināllikuma 70.¹¹ panta otrajā vai trešajā daļā noteiktajām personām, ja mantas vērtība nav samērīga ar personas likumīgiem ienākumiem un tā nepierāda mantas likumīgo izcelsmi. Šī prezumpcija balstās uz mantas *piederību* noteiktam personu lokam un ir piemērojama tikai attiecībā uz minētajā tiesību normā noteiktajām personām, nevis jebkuru personu. Procesā par mantas atzīšanu par noziedzīgu procesa virzītājam vispirms ir jāiegūst pierādījumi attiecībā uz to, ka persona atbilst Krimināllikuma 70.¹¹ panta otrajā vai trešajā daļā noteiktajām pazīmēm, un tikai pēc tam “*jāiedarbina*”¹⁴ legālās prezumpcijas mehānisms. Visos gadījumos, kuros nav piemērojama prezumpcija par mantas noziedzīgo izcelsmi, ir piemērojama prezumpcija par mantas likumīgo izcelsmi, un lēmumā par mantas atzīšanu par noziedzīgu attiecībā uz šādu mantu nepieciešams konstatēt mantas reālo noziedzīgo izcelsmi.

Legālā prezumpcija pēc mantas piederības nav bijusi attiecināma ne uz vienu no autora izpētītajiem gadījumiem, kuros kriminālprocess ierosināts saistībā ar noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizēšanu. Kā norāda *Dr. iur. J. Stukāns*:

*“Vērtējot prezumpcijas piemērošanas nosacījumus, ir konstatējams, ka prezumpcijas piemērošana attiecināma uz tādiem gadījumiem, kad persona veic legalizēšanas darbības ar mantu un nespēj ticami izskaidrot mantas likumīgo izcelsmi, līdz ar to ir pamats secināt, ka mantas izcelsme ir noziedzīga. Bet šos apstākļus var konstatēt, tikai izskatot apsūdzību pret šo personu par noziedzīga nodarījuma izdarīšanu, kas paredzēts Krimināllikuma 195. pantā, tas ir, noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizēšana. [...] Kriminālprocesa likuma 59. nodaļas regulējumu nevar piemērot iepriekš aprakstīto prezumpciju gadījumos, jo, pamatojoties uz prezumpciju, mantu var atzīt par noziedzīgi iegūtu, ja vienlaikus (tajā pašā procesā) tiek izlemts jautājums arī par personas vainīgumu.”*¹⁵

Legalizēšana kā mantas noziedzīgā izcelsme. Nepastāvot predikatīvam noziegumam un pamatam mantas noziedzīgās izcelsmes prezumpcijai pēc mantas piederības, tiesas analizē darbības ar mantu, savos lēmumos faktiski veicot Krimināllikuma 195. pantā minētā noziedzīgā nodarījuma – noziedzīgi iegūtu līdzekļu

¹³ Rīgas apgabala tiesas 30.09.2021. lēmums lietā Nr. KA04-0706-21/18.

¹⁴ “Legālā prezumpcija tiek iedarbināta ar procesa virzītāja paziņojumu saskaņā ar Kriminālprocesa likuma 126. panta 3^l. daļu.” Ekonomisko lietu tiesas 08.10.2021. lēmums Nr. 1181605319.

¹⁵ J. Stukāns. Prezumētā noziedzīgi iegūtā manta un procesa par noziedzīgi iegūtu mantu piemērošana. Jurista Vārds. 02.06.2020., Nr. 22 (1132) 4. lpp.

legalizēšanas – sastāva pierādīšanu un no tā izdarot secinājumu, ka mantas izcelsme, visticamāk, ir noziedzīga. Taču tiesas “aizmirst”, ka arī Krimināllikuma 195. panta sastāva pierādīšanai ir nepieciešams konstatēt noziedzīga nodarījuma esamību, šajā pantā paredzēto noziedzīgo darbību var veikt *tikai* ar noziedzīgi iegūtiem līdzekļiem, kas ir attiecīgā noziedzīgā nodarījuma sastāva priekšmets.¹⁶ Noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizēšana nerada noziedzīgu mantu, tā ir rīcība ar mantu, kura jau ir bijusi noziedzīgi iegūta pirms darbībām ar to.

Tiesas balsta prezumpciju uz prezumpcijas. Šāda prezumpcija par mantas noziedzīgo izcelsmi, kas balstās uz prezumpcijas par legalizēšanu, kas nav pieļaujama. Šādi – divkārti prezumējot – tiek radīta pierādīšanas simulācija – vērtējot apstākļus, ar kuriem nevar loģiski pierādīt mantas noziedzīgo izcelsmi, un vispār nevērtējot būtiskos lietas apstākļus, ar kuriem var pierādīt vai atspēkot mantas noziedzīgo izcelsmi, tādā veidā ar aizdomām aizstājot izcelsmes pierādīšanu un radot iztrūkumu loģiskajā pierādīšanas ķēdē. Visas darbības ar neskaidras izcelsmes mantu ir vērtējamas kā saistītie fakti¹⁷ vai palīgfakti¹⁸, kuri nav saistīti ar pierādīšanas priekšmetu un labākajā gadījumā var atbilst zemākajam pierādījumu standartam “sakritība ar pazīmēm”. Pazemināts pierādīšanas standarts nenozīmē pierādīšanas priekšmeta maiņu. Nav pieļaujama šāda pierādīšanas simulācija, kādu rada pašreizējā tiesu prakse – netiek konstatēts nedz noziedzīga nodarījuma izdarīšanas fakts, nedz tā rezultātā iegūtās noziedzīgās mantas apmērs, nedz konfiskācijai pakļautās mantas cēloniskais sakars ar izdarīto noziegumu un tajā radušos noziedzīgo mantu, bet manta tiek atzīta par noziedzīgu, jo darbības ar to atbilst tādām darbībām, kādas varētu tikt veiktas, lai legalizētu noziedzīgus līdzekļus.

Maldīgs ir arī viedoklis, ka Kriminālprocesa likuma 124. panta 7. daļā iekļautā norāde, ka, lai pierādītu noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizēšanu, nav nepieciešams pierādīt, konkrēti no kura noziedzīgā nodarījuma līdzekļi iegūti, būtu attiecināma uz procesu par mantas atzīšanu par noziedzīgi iegūtu.¹⁹ Šī norāde ir attiecināma tikai uz vienas kategorijas kriminālprocesiem pret personu, t. i., par noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizēšanu,²⁰ nevis procesiem “*pret mantu*”. Autonomā jeb “*stand alone*” legalizācija, kuras kriminalizācija ir šā panta mērķis, tāpat kā jebkura citāda legalizācija, paredz, ka jau pirms mantas legalizēšanas darbībām mantai jābūt noziedzīgi

¹⁶ “Nozīmīgs ir arī jautājums par pārskaitīto naudas līdzekļu izcelsmi, jo Krimināllikumā 195. pantā paredzēto noziedzīgo darbību [legalizāciju] var veikt tikai ar noziedzīgi iegūtiem līdzekļiem, kas ir attiecīgā noziedzīgā nodarījuma sastāva priekšmets.” Ekonomisko lietu tiesas 27.08.2021. lēmums lietā Nr. 11816007419.

¹⁷ “Saistītie fakti (angliski – *relevant facts*, latīniski – *factim probans*) var tikt raksturoti kā fakti, kuri neietilpst krimināllietā pierādāmo faktu lokā, bet ir ar tiem saistīti un līdz ar to dod pamatu izdarīt secinājumu par krimināllietā pierādāmiem faktiem (apstākļiem).” K. Strada. Pierādīšanas teorijas pamatjēdzienu problemātika. Disertācija, Latvijas Universitāte, 2002, 60. lpp.

¹⁸ “Palīgfakti ir fakti, ar kuriem tiek pamatota kāda cita pierādījuma ticamība vai neticamība, izmantošanas iespējāmība vai neiespējāmība pierādīšanā.” Turpat, 61. lpp.

¹⁹ “Tiesai šajā procesā ir jāpārbauda, vai pastāv apstākļi, kas ārpus saprātīgām šaubām liecina par noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizēšanu un par to, ka lietā aplūkotajai mantai, visticamāk, ir noziedzīga, nevis likumīga izcelsme, bet tiesai nav nepieciešams konstatēt, konkrēti no kura noziedzīgā nodarījuma naudas līdzekļi iegūti.” Ekonomisko lietu tiesas 30.07.2021. lēmums Nr. 11903007020.

²⁰ Dr. iur. K. Strada-Rozenberga. Eksperta viedoklis (kopsavilkums) par Kriminālprocesa regulējuma pietiekamību un skaidrību attiecībā uz pierādīšanas standartu un pierādījumu pietiekamību. Rīga, 2020. Pieejams: https://juristavards.lv/wwwraksti/JV/2021/02/BILDES/EKSPERTA_VIEDOKLIS_STRADA-ROZENBERGA_2020.PDF [aplūkots 20.04.2022.].

iegūtai. Nepareizi nosakot pierādīšanas priekšmetu (noziedzīgo izcelsmi aizstājot ar aizdomīgām darbībām ar mantu), procesā par noziedzīgu mantu tiek nepareizi piemērota arī šī norma. Līdz ar to tiesu lēmumos minētās legalizēšanas darbības ir pietiekamas tikai viszemākajam pierādīšanas standartam “sakritība ar pazīmēm” un neļauj loģiski secināt uz faktiem balstītu mantas reālo noziedzīgo izcelsmi.

Kopsavilkums

Analizējot pašreizējo tiesu praksi, nākas secināt, ka procesos par mantas atzīšanu par noziedzīgi iegūtu tiek sistēmiski aizskartas personas pamattiesības – tiesības uz īpašumu, konfiscējot mantu, kuras noziedzīgā izcelsme nav pierādīta atbilstoši pierādījumu pārsvara standartam. Mantas noziedzīgās izcelsmes prezumpcija tiek izprasta vienkāršoti, tiesu praksē nenodalot prezumpciju, kas balstās uz pierādījumu pārsvaru (Kriminālprocesa likuma 124. panta 6. daļa), no bieži neattiecināmas prezumpcijas, kas balstās uz mantas piederību konkrētam personu lokam (Krimināllikuma 70.¹¹ panta otrā un trešā daļa), un no nepieļaujamas prezumpcijas, kas balstās uz pieņēmumu, ka legalizēšanas darbības rada noziedzīgu mantu. Pārsvarā gadījumu pieņēmums par mantas noziedzīgo izcelsmi nav saistīts nedz ar predikatīvā nozieguma esamību, nedz ar cēlonisko sakaru starp konfiskācijai pakļauto mantu un noziedzīgā nodarījumā radušos mantu. Faktiski galvenais mantas konfiskācijas pamatojums, kas atkārtojas lielākajā daļā tiesu lēmumu, ir mantas vēsturisko darījumu sakritība ar aizdomīgu darījumu pazīmēm jeb zemākais iespējamais pierādījumu kopuma līmenis. Konfiskācija uz aizdomu pamata paver plašas iespējas patvaļai un apdraud īpašuma tiesību institūtu. Šo tiesību aizskārumi izriet no šādām būtiskākajām problēmām:

1. Mantas noziedzīgās izcelsmes pierādīšanas priekšmeta aizstāšana – mantas noziedzīgās izcelsmes pierādīšanai nepieciešams konstatēt predikatīvā noziedzīgā nodarījuma faktu un konfiskācijai pakļautās mantas cēlonisko sakaru ar to, praksē par pierādīšanas priekšmetu uzskata legalizēšanas darbības.
2. Prezumpcijas par noziedzīgu izcelsmi (bez predikatīva) nepamatota piemērošana attiecībā uz visām personām, nevis uz Krimināllikuma 70.¹¹ panta otrajā vai trešajā daļā paredzēto šauru personu un gadījumu loku.
3. Maldinoša legalizēšanas darbību jēdziena izmantošana, tostarp kļūdaini pieļaujot, ka manta var kļūt par noziedzīgu pēc legalizēšanas darbību veikšanas, arī gadījumos, kad tā bijusi likumīgi iegūta vai tās sākotnējā noziedzīgā izcelsme nav konstatēta.